

Balázs Géza

Ezt fölírom!

Nyelvi szösszenetek a Kossuth rádióban¹

Társaságban ha oldottan, jót beszélgetünk, mondások, szavajárások, furcsa szavak kerülnek elő, én bizony előkapom a jegyzetfüzetemet, s följegyzek néhány új szót, szólást, gondolatot. Ezt felírom! Lapozzunk bele a jegyzetfüzetbe!

UTAZÁS

Ezen a nyáron jegyeztem fel, Mádon: Az ember megszületik, fekszik egy szobában; ismerjen meg minél több tájat, mert ha öreg lesz, fekszik egy szobában, és arra emlékezik, amit látott.

Egyre több településünk lesz város. A heti újság megállapítása akár közmondásnak is jó lenne: Nyíregyházától Szegedig városokon lehet végigmenni. Hadd tegyem hozzá: ha így haladunk, akkor az egész ország csak városokból fog állni.

Olyannyira városnak akar minden település tűnni, hogy Érden az Ófalut egy időre Óvárosnak nevezték el. De a helybeliek, igen helyesen, maradtak a hagyományos Ófalunál...

Szeptemberben egy távoli országból, több repülőteri átszállással érkeztem haza. A nagyon távoli helyen főleg arabul és szuahéliül beszéltek, és többnyire hagyományos arab viseletben voltak az emberek, a közelebbin angolul beszéltek, vegyesen arab vi-

seletben, turistaöltözékben és persze rendes konzervatív összeállításokban voltak, a legközelebbin angolul és németül beszéltek. Itt pillantottam meg először a susogós tréningruhát viselő embereket. Nemzetközi repülőtéren, susogó tréning. Azután meghallottam, hogy hogyan beszélnek: régen nem hallottam akkor már magyar szót.

CASABLANCA SZÉPHALOMBAN

Maradjunk a neveknél. A széphalmi út menti, egykori uraság kocsmája hosszú ideig, talán tavalyig Casablanca vendéglő névre hallgatott. Mindig arra gondoltam, szegény Kazinczy Ferenc, ha tudná, hogy széphalmi háza közelében van Casablanca! Széphalomban ilyen néven vendéglátó-ipari egységet működtetni mély érzéketlenségre vall. Ahogy megnyílt A Magyar Nyelv Múzeuma, szerencsére nevet váltott a vendéglátó-ipari egység. Most Kerék vendéglő. Ez jó, de a múzeum igazgatója szerint Az uraság kocsmája még jobb lenne. Talán még nem késő megváltoztatni.

KIS FILOZÓFIÁK

Életbölcsség: Sose legyen nagyobb bajom, mint hogy bealágasodik a fűrdőmedencém.

Pólófelirat: Vigyázz rám, mert belőlem csak egy van. Mások többen vannak, ők könnyebben pótolhatók.

¹ A Kossuth rádióban hétközben 19.25-kor hallható *Tetten ért szavak* című műsor *Ezt fölírom!* című rovatának írott változata.

Ha már a kis filozófiáknál tartunk: Figyeld meg, hogy a légycsapón is van egy lyuk, hogy a légynek legyen esélye.

TUDOMÁNYOS MEGÁLLAPÍTÁS

A tudományban ismerünk elég sok olyan embert, aki csak magát idézi egyetértőleg, másokat kritikával.

ALKU KÉTSZER

Alku először: Nem tudom, mennyiért adod a motort, de annyi sok lesz érte...

Alku másodszor: Mondja, és megnyit enged a feléből?

SZÜLETÉS ÉS HALÁL

Öt lánya született egy férfinak, majd végre egy fia. Megy haza, látja, hogy a lányok verik a fiút:

– Ezt ütitek? Neki köszönhetitek, hogy éltek!

Egy orvos sétál a temetőben, nézegeti a sírokat. Egy falubeli megjegyzi:

– Számolgatjuk a teljesítményt?

A vicc után egy új közmondás: A rossz orvosnak temetője, a rossz szerző számkészítőnek ócskavastelepe van.

CSUKLÓS

Szegedi tévés kollégám is küld olykor kedves nyelvi beszélőket. A minap – írja – vacsora közben csuklottam. A fiam megszólalt:

– Apu, te olyan vagy, mint a 24-es busz!

– Miért? – kérdezte meg az apa.

– Mert ő is csuklós!

BUDAPEST–ÚJVIDÉK–BUDAPEST

Hosszú kilométerek az autópályán, tompul a szem és az agy. A vezető a távolban megpillant valamit: – Ez vagy valami, vagy meggy valahová.

Ez szerepel egy kamionon: Túlméret. Talán Helmeczy Mihály nyelvújító szelleme kísért, amikor a Túlméretesből Túlméret lett. Tudják: „Helmeczy, ki a szavak végét elmetszi...” Aligha tudják, hogy hol van Helmeczy Mihály sírja. Aligha, mert senki nem tudja, az irodalomtörténet sem. Nem messze keresztapám sírjától, talán húszlépésnyire. Törtelen. Apám fedezte föl.

Határhoz érkezünk. EU-határhoz. Hová álljunk? Mindig a másik sor megy gyorsabban. Voltaképpen nem jelent semmit az EU-s sáv és az Egyéb-sáv. Bármelyikbe beállhatunk, bármelyikbe beragadhatunk. Megpillantunk egy üres sávot: CD-sáv. Ez remek, van a kocsiban CD, tehát oda állunk!

Sofőrünk hites tolmács. Előbb magyarázzuk meg, hogy mi az a hites. Sokan hitelesnek gondolják, de nem az. A hites valamely szakmai tevékenység, feladatkör ellátására hatóságtól felkért és fölesketett személy. Pl. hites tolmács, írásszakértő. A régi magyar nyelvben a hites – a törvényes házastárs, például: hites ura... –: igazi, megbízható. Sofőrünk tehát hites tolmács. Több nyelven, spanyolul is. Egyszer csak ezt mondja: – Irigylem azokat, akik tudnak spanyolul. – Majd folytatja: – Nemrégiben egy nemzetközi konferencián voltam, ahol megszólalt az angol szekció angol vezetője: – Rájöttem, hogy nem tudok angolul.

És van még egy megszívlelendő mondata a hites tolmácsnak: Magyarul nem vagyok purista, de spanyolul igen.

Azt is mondja: Öcsi bácsinak is tolmácsoltam a temetésén... Nyelvész társaságban vagyunk, valaki megjegyzi: ez ugye strukturális homonímia. Öcsi bácsi temetésén tolmácsoltál, de nem Öcsi bácsinak...

Egyik utastársunk megszólal:

– Bocs, lehet, hogy bunkóságot kérdezek...

A megszólított nem is várja meg a kérdést:

– Akkor én meg bunkón válaszolok.

Előkerülnek a gyerekek. Az a természetük, hogy nőnek. Kollégám 18 éves fia hazavitte 17 éves barátnőjét. Ahogyan az illik, bemutatta a szülőknek, beszélgettek, vacsoráztak, s lassan közeledett a lefekvés ideje, de a kislány nem készült távozni, s láthatóan a család nem is sürgette. A nyelvész apa megszólalt:

– Hol fog aludni a Dórika?

Felesége, fia, Dórika, három szempár nézett rá, jelezve, hogy a kérdés nem vita tárgya. Nyelvészek hallgatták a nyelvész apa naiv, értetlenkedő beszámolóját. Az egyik összegezte: Tehát a 17 éves lány ott aludt. Most már csak az a kérdés, hogy a mondat fókusza az ott vagy az aludt szón volt...

Csak véletlenül kerül ide egy kedves mondás: Megszületett a gyerek, és gyerek!

Ha már a gyerekekről van szó, hadd idézzem egy sokgyermekes édesanya saját maga által alkotott szólását: A gyerekekben az a jó, hogy moshatók, s hogy felnőnek.

Közben megérkezünk a célállomásra. Koppig mentünk, mondta a hites spanyol tolmács, vezető, és ezt is felírom, mert még sohasem hallottam...

TAHÓSÍTÓ

Hazafelé tartunk Vajdaságból, névelő nélkül, mert ott úgy mondják. Aki

hozott, az is visz, egy nagyon új és nagyon menő, mondhatnám trendi autóval. Elkezd villogtatni az előtte 130-cal poroszkálókra. Rászólok, talán nem kéne. Ez a válasz:

– Ebbe a kocsiba gyárilag beszerelik a tahósítót. Én is ajándékba kaptam...

Azután nem villogtat többet. Pesten, amikor kiszállok, azt mondja, ne haragudjak a tahósító használatáért. Finom ember, nem haragszom. De utálom, amikor rám villogtatnak.

ELAKADT

Egy néhány évvel ezelőtti történet a sivatagból. Sivatagi túrára vittek bennünket dzsippel. A vezető nagyon nekivadult. Megkérdeztem tőle, hogy vajon szoktak-e elakadni a homokban? Nem. Öt perc múlva autónk elakadt. Megállt az egész konvoj, kiszálltunk a térdig érő homokba, a vezetők összejöttek, s legalább fél óráig próbálták kiszabadítani a magát egyre mélyebbre ásó dzsipet. Legalább jót fényképeztünk. Majd mentünk tovább, és én újra megkérdeztem a sofőrt, előfordult-e már, hogy felborultak. Rettenetesen mérgesen nézett vissza rám: – Már az előbb is mondtam, hogy elakadni sem szoktunk...

KICSINYÍTŐ

Kelet-Magyarországon, főleg ott, ahol ruszinok élnek, gyakori a kicsinyítő képző, illetve általában a kicsinyítés. Mert állítólag a ruszinban is. Még a falunévek is őrzik ezt a szép interkulturális hatást: Győröcske... Eperjeske... Kisbányácska... Rudabányácska... Kisszekeres... Múzeumigazgatónk édesanyja egy ilyen faluból származik, és nagyon sokat használja a kicsinyítő képzőket – a magyar nyelvben is.

SZARVAS GÁBOR NYELVMŰVELŐ NAPOK Minden év októberének második hétvégéje: Szarvas Gábor Nyelvművelő Napok a Vajdaságban, Adán. Itt született Szarvas Gábor nyelvész-nyelvművelő, 1970 óta az ő emlékére és a magyar nyelv ápolására hirdetik meg a rendezvényt. Van Adának másik híres, ma már úgy mondjuk: hírhedt szülőtte is, rá nem emlékeznek, bár azért olykor emlegetik. Állítólag volt az ötvenes években Ada csokiszelet is, az ő (Ő) emlékére.

Jövőre lesz a nyelvűvelő rendezvény 40. évfordulója, akkor majd bővebben mesélek róla, most csak annyit, hogy az 1970-es években olykor nem sikerült megrendezni, de az 1990-es években, még a háború alatt is mindig. Szűts László nyelvész még a bombázások idején is elment Adára, hogy ne szakadjon meg a folyamat...

NYELVÚJULÁS ÉS VILÁGLÁTÁS

A nyelvűvelő napok idei témája *Nyelvűjulás és világlátás* volt. Hódi Sándor mondta: A Teremtő elzárta előlünk az agyunk működését. Nincs ablak a belső világunkhoz. Világlátásunk társadalmi meghatározottságunkból következik.

Ismert jogi egyetemi anekdota: A jogászprofesszor azt kérdezi a vizsgáló joghallgatótól, hogy mondja el, mit lát az ablakból. A joghallgató olyasmit mond, hogy házakat, utcát, autókat, Dunát. Elégtelen, mondja a professzor. De miért, mit kellene látnom? Jogi eseteket...

És vajon mit lát a nyelvész, ha kinéz az ablakon? A jogi esetek mintájára teljesen nyilvánvaló: nyelvi tényeket. És valóban, a nyelvészek sokszor csak a nyelvi tényeket látják. Az embert nem. Azt a szociolingvista, a pszicholingvistát, az antropológiai nyelvész látja...

NYELVEGYENJOGÚSÍTÁS

Várady Tibor jogászprofesszor elmondja, hogy 1972-ben ő tartotta az első magyar nyelvű órát az újvidéki egyetem jogi karán. Nehéz dolga volt, mert nem ismerték eléggé a magyar jogi terminológiát. Később hozzáteszi, most sem, a terminológiát angolul jobban ismerik a határon túli magyar szakemberek. Akkoriban, tehát 1972-ben nemcsak a magyar, hanem a román, a horvát és a ruszin terminológiát is oktatni kezdték Újvidéken. Nem volt azonban ruszin tanárunk, de volt rá egy ukránul tudó vállalkozó tanár. Szóltak Várady professzornak, hogy vigyázzanak, mert a ruszinokat ukránul tanítja a szakember. A professzor széttárta a karját:

– Hogyan ellenőrizzem, hogy ukránul tanítja őket ruszin helyett? Nem tudok sem ruszinul, sem ukránul, és eléggé feltűnő lennék, ha beülnék a négy ruszin közé...

Később, már a vonaton hazafele elmondja: több nyelvet megtanult, a legtöbbit kisgyermekkorában. Természetesen világnyelveket is. Bár a nagyapja mondta egyszer:

– Fiam, ha világnyelvet nem tudsz megtanulni, tanuld meg legalább az utca nyelvét. – És akkor megtanult néhány szót cigányul is.

A nyelvek egyenjogúsítása nemcsak mifelénk kérdés, hanem Amerikában is. Az Amerikai Jogászszevetség megállapította, hogy ha egy bíróságon spanyolból fordították a szöveget, akkor az esküdtszék rendszerint nem rokonszenvezett a vádlottal, s például a kártérítés összege is rendszerint nagyobb lett...

HELYESÍRÁSI NEOLOGIZMUSOK

Nyelvész kollégám a tanácskozáson az új szavakról, a neologizmusokról beszél, és bemutatja a helyes-

írási neologizmusokat is. Helyesírási neologizmus például az sms-ben és a világhálón terjedő, jelekkel kombinált szöveg. Minden olyan helyesírás, amely nem helyes. Azért halkán hozzászól: Ne tanítsuk az iskolában a helyesírási neologizmusokat, mert akkor az érettségim majd ezzel érvel a diák: Nem én írok helytelenül, csak helyesírási neologizmust (újítást) használok, tanár úr vagy tanárnő kérem...

KAZINCZY 250

Kazinczy-év, sőt Kazinczy hónapja van. Ebben a hónapban született ugyanis, 250 éve.

Nagyok egymásról. Kazinczy Kosuthról: „mintha kezében lenne a gyújtogatás szövétnéke”.

Németh László Kazinczyról: „Ő volt a magyar irodalom telefonközpontja.”

Kemény Zsigmond Kazinczyról: „Széchenyi elődje Kazinczy volt.”

Emlékezzünk Kazinczyra egy kedves anekdotával is:

Kazinczy Ferenc meglátogatta Tessedik Sámuel Szarvason.

– Ismerem Önt – mondta Tessedik.

– Honnan?

– Pesten Studer Jakab festőnél laktam, s mindig az Ön képét bámultam.

Kazinczyról életében több mint harminc festmény készült.

Vigyázzanak, mert mindent föl-írok!

